

Coöperatieve werkvormen voor elke groep en ieder vak

Samenwerken is een belangrijke vaardigheid die leerlingen nodig hebben om goed te kunnen functioneren in de samenleving. Coöperatief werken is een goede manier om deze vaardigheid te oefenen. Al in de kleutergroepen kan worden begonnen met coöperatieve werkvormen. De gedachte hierachter is dat kinderen niet alleen leren van de interactie met de leerkracht, maar ook van interactie met elkaar. Spencer Kagan is dé onderwijsexpert op het gebied van coöperatief leren. In veel landen wordt zijn aanpak gebruikt. Kagan is sterk in het gebruiken van specifieke didactische werkvormen die alle leerlingen 'dwingen' actief mee te doen en alert te blijven.

Coöperatieve werkvormen kunnen bij alle vakken en voor alle leeftijden worden toegepast. Het zijn vaste structuren waaraan je zelf inhoud toevoegt. Dit boek bevat 59 van zulke werkvormen. Ze worden uitgevoerd door tweetallen, teams van vier, of de hele groep.

- De werkvormen zijn zo gestructureerd dat elke leerling precies weet wat zijn rol is en wanneer hij iets moet doen. Dat voorkomt dat samenwerken rommelig groepswork wordt, waarbij sommige leerlingen de boel monopoliseren, sommigen zich op de achtergrond houden of niemand initiatief neemt.
- Iedere werkvorm is stapsgewijs opgebouwd.
- Je kunt leerlingen zo'n coöperatieve structuur goed aanleren, zodat het een vaste gewoonte in de groep wordt.
- Er wordt veel aandacht besteed aan een effectief coöperatief klassenmanagement.
- Al inoefenend met de leerlingen breid je je repertoire aan werkvormen uit, totdat je er een aantal 'uit je mouw kunt schudden'.

Coöperatief leren is een krachtig middel om de leerresultaten te verbeteren. Dat vindt niet alleen dr. Kagan; ook topwetenschappers als John Hattie en Robert Marzano hebben zich daar positief over uitgelaten. Het resultaat overtreft volgens hun meta-analyses de alternatieven, zoals zuiver klassikale lessen, individueel leren en competitief leren.

Coöperatief leren is een heel precies en gestructureerd proces, op geen enkele manier te vergelijken met het veel voorkomende groepswork, dat erg weinig effect heeft op de leerresultaten.

Het is goed om de leraren vooraf te laten trainen in het werken met coöperatieve structuren, zodat ze het al in zekere mate beheersen voor ze het in de groep toepassen.

Anne-Marie Dogger-Stigter

Manager Bazalt Groep Educatieve Uitgeverij

Inhoud

Voorwoord	3	30. TafelRondje	158
Overzicht van de structuren	4	31. 4S TafelRondje	164
Matrix	6	32. Doorgaand TafelRondje	165
Inleiding	8	33. Een Beurt-TafelRondje	166
In dit boek	10	34. Geef & Prijs	167
		35. Simultaan TafelRondje	168
1. Binnen/Buiten Kring	12	36. TafelRondje & Consensus	170
2. Roterende Rijen	19	37. TafelRondje Op Tijd	172
3. Denker-Schrijver	30	38. TafelRondje Per Tweetal	174
4. FlitsKaart Ster	38	39. Simultaan TafelRondje Per Tweetal	179
5. GedachtenNotities	44	40. TafelRondje Per Tweetal Consensus	182
6. Genummerde Koppen Bij Elkaar	56	41. Team Interview	184
7. Genummerde Koppen Op Reis	64	42. TweeGesprek	192
8. Genummerde Koppen Per Tweetal	66	43. TweeGesprek Op Reis	196
9. IdeeënRondje	68	44. Onzichtbare Expert	197
10. Ik Ook Groepen	72	45. TweeGesprek Op Tijd	200
11. Instant Star	78	46. Tweetal Interview Op Tijd	207
12. Kinesthetische Symbolen	82	47. Positief Roddelen	208
13. Laat Zien	88	48. TweePraat	210
14. Lees & Vraag	96	49. TweePraat Interview	212
15. Luister Goed!	100	50. TweePraat Lezen	214
16. MiddelPunt	108	51. TweePraat & Schrijven	215
17. PraatKaartjes	116	52. TweePraat Op Herhaling	216
18. RondPraat	122	53. TweePraat Vragen	220
19. 4S BreinStorm	128	54. TweePraat Vragen Op Reis	224
20. Denk-Schrijf-RondPraat	129	55. Tweetal Coach	226
21. Doorgaande RondPraat	130	56. Mix-Tweetal-Coach	232
22. Een Beurt-RondPraat	131	57. Vraag & Ruil	236
23. RondPraat op Tijd	132	58. Papierbal	243
24. RondPraat & Schrijven	134	59. Vraag & Vergelijk	250
25. RondPraat Consensus	139		
26. Samenvat Signaal	140		
27. Schud & Pak	146		
28. Pak & Vertel	153		
29. Schud & Pak Tweetal	154		

In dit boek

Wat is een Kagan-structuur?

Dit boek gaat over coöperatieve werkvormen. Deze werkvormen (structuren) zijn vaste didactische structuren die ontworpen zijn om leerlingen te laten samenwerken en hun betrokkenheid te vergroten. Structuren bestaan uit een reeks herhaalbare stappen die beschrijven hoe leerlingen met elkaar praten over de lesstof. Ze kunnen gebruikt worden voor allerlei onderwerpen en op allerlei niveaus. Zo kan een basisschoolleraar **RondPraat** gebruiken bij maatschappijleer om leerlingen verschillende soorten hulpverleners te laten opnoemen, een wiskundedocent in de onderbouw van de middelbare school kan **RondPraat** gebruiken om leerlingen de stappen van een algoritme te laten herhalen en in de bovenbouw van de basisschool kan een leraar **RondPraat** gebruiken om leerlingen te laten vertellen over het thema van een kort verhaal dat ze zojuist gelezen hebben. De stappen van de structuur zijn hetzelfde, ongeacht het niveau en het onderwerp. Dat maakt van de structuren zo'n krachtig middel. Als je één nieuwe structuur hebt aangeleerd, kun je die op allerlei manieren gebruiken om de betrokkenheid van leerlingen te vergroten.

Kagan-structuren zijn ontstaan uit de theorie van en het onderzoek naar coöperatief leren. Coöperatief leren is een van de onderwijsvernieuwingen waarnaar het meeste onderzoek is gedaan. Onderzoek na onderzoek heeft uitgewezen dat ze veel effectiever zijn dan traditionele individuele en competitieve lesmethoden. Leraren en scholen die de Kagan-structuren gebruiken, bevestigen het onderzoek en geven aan dat de prestaties enorm verbeterd zijn, de leerlingen zich positiever gedragen en er minder probleemgedrag is.

Waarom zijn er zoveel structuren?

Er zijn zoveel strategieën omdat er zoveel gedaan moet worden in de klas. Kagan-structuren zijn aantrekkelijke alternatieven voor traditionele manieren van lesgeven. **MiddelPunt** bijvoorbeeld, is een manier om te brainstormen en ideeën uit te wisselen in teams. **Schud & Pak** is een geweldige teamstructuur om de

lesstof op een speelse manier te herhalen. **Tweetal Coach** is een structuur waarmee leerlingen in tweetallen opdrachten maken en een prettig alternatief voor het traditionele werkblad. Met elke structuur wordt een ander onderwijsdoel bereikt. Weten wanneer je welke structuur gebruikt is een van de eigenschappen van een goede leraar.

Een andere reden voor het grote aantal structuren is dat leerlingen behoefte hebben aan nieuwe dingen. Als ze elke dag hetzelfde doen, wordt school saai. Het wordt monotoon als elke dag eruit ziet als de dag ervoor – andere dag, zelfde patroon. Motivatie en leren zijn nauw met elkaar verweven. Als leerlingen op school op verschillende manieren met verschillende klasgenoten samenwerken, zal het leren hen niet gaan vervelen. Dan is het nieuw en leuk in de klas. Leraren die uiteenlopende structuren leren en gebruiken, houden hun leerlingen gemotiveerd. Die zullen ernaar uitkijken en zich afvragen met wie ze vandaag gaan samenwerken. Afwisseling maakt het leven leuk en structuren maken het leren leuk.

Hoe zijn de structuren ingedeeld?

In dit boek staan de structuren op alfabetische volgorde. Aanverwante structuren zijn echter bij de basisstructuur ingedeeld. Zo vind je bij de structuur **TafelRondje** de variaties daarop, zoals **TafelRondje Op Tijd**, **TafelRondje & Consensus** en **Simultaan TafelRondje**. Door soortgelijke structuren bij elkaar te zetten, komt de relatie ertussen duidelijk naar voren en zijn ze gemakkelijk te vinden en te leren.

Visie

Dit boek promoot een andere visie op onderwijs. In deze visie zijn alle leerlingen elke dag opnieuw actief betrokken en hebben leraren een breed scala aan structuren om de interactie tussen leerlingen over allerlei onderwerpen te bevorderen. In deze visie zijn leerlingen veel gemotiveerder om te leren, omdat gehoor gegeven wordt aan hun natuurlijke drang om te

bewegen, te communiceren en informatie te verwerken. Leerlingen bloeien op, omdat ze veel meer begrijpen en onthouden door te doen en te praten in plaats van te luisteren. Dit boek promoot een visie waarin leerlingen zich thuis voelen in de klas, omdat ze dagelijks praten en samenwerken met partners en klas- en teamgenoten die hen kennen, aardig vinden en respecteren.

Dit boek promoot een visie waarin leerlingen 100% betrokken zijn. Dit boek is voor u: de welkenkende leraar die de moed heeft om van tradities af te stappen en een totaal nieuwe manier van lesgeven te omarmen, zodat leerlingen van deze visie kunnen profiteren.

Doel + inhoud + structuur = activiteit

Het doel en de inhoud van de les bepalen de structuurkeuze. Dit blijft het uitgangspunt bij het werken met Kagan-structuren: niet de structuur staat voorop, maar het doel van de les! De structuur is juist een krachtig middel om in te zetten om het lesdoel te bereiken. Ga daarom nooit lessen maken bij structuren, maar kies bewust de juiste structuur bij het doel en de inhoud van de les.

Dit boek kan een handig hulpmiddel zijn bij het maken van die keuze, want bij alle structuren staan de functies vermeld. Ook een reeks van voorbeelden die de leraar zal herkennen, vergemakkelijkt het maken van een keuze voor een structuur bij een les.

Hoe worden de structuren gepresenteerd?

De hoofdstructuren worden steeds op dezelfde manier gepresenteerd. Eerst wordt een samenvatting van de structuur gegeven. Zo krijg je in één oogopslag een idee van het grote plaatje. De samenvatting maakt het ook gemakkelijk om de juiste structuur te vinden of om je kennis snel op te frissen. Daarna wordt beschreven hoe de structuur werkt. De stap-voor-stap uitleg is wellicht het nuttigst.

Onthoud dat de stappen met zorg zijn bedacht en dat achter elke stap een reden zit. De structuren zijn gebaseerd op bewezen onderwijsprincipes en elke stap heeft een doel. Als je een of twee stappen overslaat, gaat dat ten koste van de effectiviteit van de structuur. Daarmee zou bijvoorbeeld het onderdeel verloren

gaan dat ervoor zorgt dat alle leerlingen in gelijke mate meedoen. Of je schrappt de individuele verantwoordelijkheid, die cruciaal is voor het bevorderen van de prestaties van alle leerlingen. Als we belangrijke stappen weglaten, verzwakken we de structuren en dat heeft negatieve gevolgen voor het leervermogen van de leerlingen. Als je de structuren op de juiste manier gebruikt, hebben de leerlingen er het meeste baat bij.

Je krijgt ook praktische tips voor het gebruik van de structuren. Deze zijn ontwikkeld op basis van jarenlange ervaring. Onder 'Suggesties voor verschillende vakken' staan ideeën voor hoe je de structuren kunt gebruiken bij rekenen/wiskunde, talen, maatschappijleer, natuurkunde en andere vakken. Deze helpen je op weg bij het gebruiken van de structuren in je eigen klas. Jij weet het beste welke lesstof behandeld moet worden en we raden je aan om na te denken over en ideeën op te schrijven voor hoe je de structuren kunt integreren in je eigen lesprogramma's.

Bij enkele structuren staan werkbladen. Sommige bladen zijn een sjabloon dat je kunt gebruiken bij het bedenken van jouw eigen activiteiten. Andere bladen zijn voorbeeldactiviteiten. Ze zijn niet bedoeld als activiteiten die je moet doen met jouw leerlingen, maar als voorbeeld op basis waarvan je jouw eigen sjabloon kunt maken bij een structuur. Voor kant-en-klare activiteiten als Klas- en TeamBouwers heeft Bazalt andere uitgaven¹. De werkbladen zijn beschikbaar als digitale bijlagen bij dit boek, zie pagina 2.

De aanverwante structuren worden minder uitgebreid beschreven dan de hoofdstructuren. Ze bevatten een beschrijving van de structuur en een korte stap-voor-stap uitleg.

¹ *Bouwen aan Klasklimaat* (S. Kagan, L. Kagan, M. Kagan & D. Kopmels, 2003) en *TeamBouwers* (S. Kagan, L. Kagan, M. Kagan & D. Kopmels, 2004)

Structuur #1

Binnen/Buiten Kring

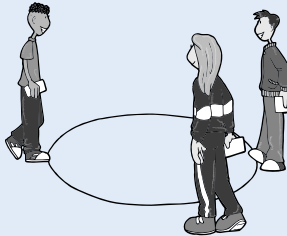
★ = zeer aanbevolen
• = aanbevolen

Coöperatieve structuren	KlasBouwer	TeamBouwer	Sociale vaardigheden	Communicatievaardigheden	Besluitvorming	Beheersing	Procedureel leren	Informatie-uitwisseling	Denkvaardigheden	Informatie presenteren
	Binnen/Buiten Kring	★		★	★		★	•	★	★

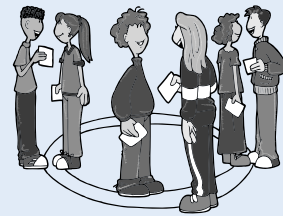

Stappen

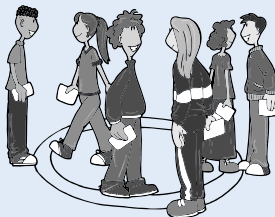
Stap 1 Partners A vormen een Buiten Kring

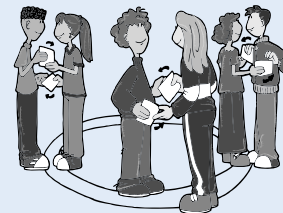
Stap 4 De partners wisselen van rol

Stap 2 Partners B vormen een Binnen Kring

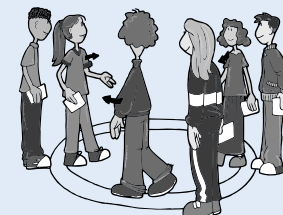
Stap 5 De partners ruilen de kaarten om

Stap 3 De Binnen Kring stelt een vraag; de Buiten Kring geeft een antwoord

Stap 6 De partners draaien

Stap
3

De Binnen Kring stelt een vraag; de Buiten Kring geeft een antwoord

Vraagkaarten. De leerlingen in de Binnen Kring stellen de vraag op hun vraagkaart; de leerlingen in de Buiten Kring geven antwoord. De leerlingen in de Binnen Kring geven een compliment of coachen.

Vragen van de leraar. De leraar stelt een vraag en vraagt de leerlingen in de Binnen Kring, de Buiten Kring of allebei (**TweeGesprek Op Tijd**) om informatie met hun partner uit te wisselen. "Wat heb je dit weekend gedaan? Iedereen denkt na. De leerlingen in de Binnen Kring hebben dertig seconden de tijd om hun antwoord te geven."

Stap
4

De partners wisselen van rol

De leerlingen in de Buiten Kring stellen een vraag, luisteren en geven vervolgens een compliment of coachen. "Leerlingen in de Binnen Kring, nu zijn jullie aan de beurt om dertig seconden lang antwoord te geven."

Stap
5

De partners ruilen de kaarten om

Wanneer gebruikgemaakt wordt van vraagkaarten, ruilen de partners hun kaarten om. Om aan te geven dat ze klaar zijn om te draaien, draaien de leerlingen in de Binnen Kring zich om en kijken ze naar het midden van de cirkel.

Stap
6

De partners draaien

De leerlingen kijken elkaar aan en draaien vervolgens een kwartslag, zodat ze met hun rechterschouder naar hun partner toe staan. Óf de leerlingen in de Binnen Kring óf de leerlingen in de Buiten Kring draaien naar een nieuwe partner. De leraar kan een aantal meegeven: "Kijk je partner aan. Draai een kwartslag, zodat je met je rechterschouder naar je partner toe staat. Binnen Kring, loop drie leerlingen vooruit." De leerlingen kunnen in koor meetellen tijdens het draaien.

Herhaal de stappen: de leerlingen draaien meerdere keren en beantwoorden vragen of maken opdrachten met verschillende partners.

Kracht van de structuur

Net zoals veel andere Kagan-structuren is **Binnen/Buiten Kring** breinvriendelijk: de leerlingen voelen zich veilig, omdat ze antwoord geven aan een helpende partner en niet ten overstaan van de hele klas. Zorg er wel voor leerlingen structureel met alle leerlingen in de groep samenwerken. Ze leren elkaar hierdoor steeds beter kennen. In een **Binnen/Buiten Kring** kiezen de leerlingen hun partner niet zelf, zoals bij veel andere KlasBouwers wel het geval is. Benoem dit ook regelmatig, dat ze oefenen in samenwerken met iedereen in de groep. Er stroomt meer zuurstof en glucose door de hersenen, omdat de leerlingen in beweging zijn. De hersenen lichten op tijdens de sociale interactie. Wanneer leerlingen elkaar een compliment geven voor een goed antwoord, voelen ze zich goed en wordt het geleerde in het geheugen opgeslagen. Ze krijgen feedback na elk antwoord. De structuur is verfrissend, omdat leerlingen naar een nieuwe partner draaien. Bovendien vormt de totale ervaring een episode, zodat de lesstof in het episodisch geheugen wordt opgeslagen. Als we structuren gebruiken, geven we les op een manier waarop de hersenen van onze leerlingen het best kunnen leren!

Tips

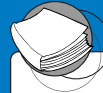
- **Kleine stappen.** Geef de leerlingen bij elke stap mondelinge instructies, zodat ze precies weten wat ze moeten doen.
- **Oefenen met draaien.** Leerlingen kunnen in de war raken van hoe ze moeten draaien. Oefen dit een paar keer voordat ze met de vragen aan de slag gaan. Laat per keer één cirkel draaien.
- **Extra leerling.** Als je een oneven aantal leerlingen in de klas hebt, laat je twee leerlingen 'tweeling'spelen. Tweelingen draaien samen en stellen om de beurt een vraag en geven om de beurt antwoord.
- **FlitsKaarten.** Laat iedere leerling een vraag bedenken voor op een FlitsKaart. De leerlingen stellen elkaar hun vraag en ruilen hun kaarten met elkaar voordat ze draaien. Nadat ze gedraaid zijn, hebben de leerlingen een nieuwe partner en een nieuwe vraag. De leraar kan de FlitsKaarten voorbereiden of de kaarten voor gebruik inzamelen en corrigeren.
- **Door leerlingen bedachte gespreksvragen.** Laat leerlingen vragen bedenken voor hun klasgenoten. Stop de vragen in een hoed en haal er telkens één uit nadat de cirkel gedraaid is.
- **Langs de muren.** Vorm cirkels langs de muren van het lokaal.
- **Neem de klas mee naar het speellokaal of naar buiten.**
- **Speels draaien.** Om het draaien leuker te maken, wissel je het aantal stappen dat de leerlingen moeten zetten af, laat je steeds een andere cirkel draaien en wissel je de draairichting af.
- **Tellen in koor.** Laat de klas het aantal posities hardop meetellen, zodat alle leerlingen weten wanneer ze moeten stoppen. "Eén, twee, DRIE!"
- **Visueel signaal.** Gebruik een visuele aanwijzing, zodat je weet wanneer de leerlingen klaar zijn om verder te gaan. Als ze klaar zijn met hun vraag, kunnen de leerlingen bijvoorbeeld met hun ruggen of schouders tegen elkaar gaan staan of een hand opsteken. Vertel hun dat ze wel met elkaar mogen blijven praten, anders wordt het voor de leerlingen die nog met de opdracht bezig zijn ineens wel erg stil.
- **Zitten in de kring.** Jonge kinderen kunnen in een cirkel op de grond zitten. Eén cirkel gaat staan om te draaien. Krijtmarkeringen of matten geven aan waar de leerlingen moeten gaan staan of zitten.
- **Willekeurige teams.** Binnen/Buiten Kring kan gebruikt worden om willekeurige teams te vormen. Nadat ze een paar keer gedraaid zijn, vraagt de leraar twee naast elkaar staande tweetallen om uit de kring te stappen en in een groep van vier te gaan zitten. Hierdoor ontstaat er een gat in de cirkel. Daarna laat de leraar de tweetallen aan de buiteneinden naar voren komen en de cirkel verlaten. Zij vormen ook een groep van vier. Op dezelfde manier worden de resterende teams gevormd.

ONDERBOUW

Rekenen

- Stippen/cijfersymbolen op kaartjes herkennen
- Splitsen tot 5 of 10
- Buurgetallen noemen van de cijferkaart
- De telrij opzeggen; terugtellen of tellen vanaf een gegeven getal
- Het ontbrekende getal invullen

Taal

- Vragen over het verhaal: Over wie gaat het verhaal? Zou jij vrienden willen zijn met de hoofdpersoon? Waarom wel of niet?
- Welke klank(en) hoor je?
- Rijmen
- Auditieve of visuele analyse/synthese van mkm-woorden

Thema

- Vragen over het thema
- Woordenschat

KlasBouwers

- Persoonlijke vragen: Wat vind je de leukste hoek? Wat speel je daar graag? Wat is je lievelingsdier? Stel dat jij een dag een dier mocht zijn, wat zou je dan doen?
- Vertellen over je tekening, meegebrachte speelgoed of thema-materiaal

BOVENBOUW

Rekenen

- Oplossen van geldvraagstukken
- Opdrachten over tijd: hoe laat is het hier?
- Vermenigvuldigen en delen
- Schatten

Taal

- Delen van een verhaal
- Betekenis van woorden en/of pictogrammen
- Vertellen over een onderwerp
- Vragen die je kunt stellen voordat je een verhaal gaat schrijven
- Vragen stellen over samentrekkingen, spelling van woorden, grammatica

Wereldoriëntatie

- Hoe bescherm je bedreigde diersoorten?
- Wat kun je doen tegen de opwarming van de aarde?
- Noem een aantal maatregelen die genomen worden om wereldoorlogen te voorkomen

KlasBouwers

- Laat zien en vertel
- Wat vind je leuk om te doen (alleen of met anderen)?
- Wie bewonder je?
- Beschrijf je familie

VOORTGEZET ONDERWIJS

Nederlands en vreemde talen

- Woordenschat
- Voorkennis activeren/inventariseren
- Interpretaties van afbeeldingen

Wiskunde/scheikunde/natuurkunde

- Onderdelen van een cel
- Feiten over het heelal
- Mogelijkheden van recycling
- Vermenigvuldigen van een breuk
- Interpretaties van grafieken en tabellen
- Orgaanfuncties

Wereldoriëntatie

- Impact van uitvindingen
- Uitputting van het regenwoud

KlasBouwers

- Hoe ziet je leven er over vijf jaar uit, denk je?
- Met welke bekende persoon zou je wel eens een 'meet & greet' willen hebben?
- Welke persoon heeft de meeste invloed op je gehad?